

Bovenwinds Nederlands

Werkwijzen van onderzoek naar Koloniaal Nederlands op St. Thomas

Cefas van Rossem

Abstract – Colonial Dutch was not a single variety used by Dutch traders and colonists all over the world: its use in different settings led to the emergence of different varieties. In this contribution, I will focus on the colonial variety of Dutch which was spoken on St. Thomas, the main island of the Danish Antilles (now US Virgin Islands), from the end of the seventeenth to the end of the eighteenth century with special attention for the research methodology which allows me to make pronouncements about this variety which I have coined the term 'Bovenwinds Nederlands'. Initially a contact language between the first European inhabitants of St. Thomas and language of instruction of the Moravian Brethren, this variety of Dutch became the main lexifier of Negerhollands, but ultimately lost its position to English.

Nederlands buitengaats, creooltalen, contacttalen, St. Thomas

1. Inleiding¹

Honderd jaar geleden was Van Ginneken (1913: 206-324) de eerste die de Nederlandse diaspora uitvoerig beschreef. De reden voor de verspreiding van het Nederlands was hem helder: 'De ondernemingsmoed der Nederlanders, de handelsgeest, en hun kleine landje, maar ook hunne onverdraagzaamheid hebben gemaakt dat zich nog heinde en verre over de wereld verschillende groepjes van Nederlanders bevinden, die hunne moedertaal in eere houden (...)'.

Deze heteroactone dialecten van het Nederlands zijn tot op heden op allerlei manieren onderzocht. Van Ginneken deed voor zijn beschrijving van het Afrikaans een flinke literatuurstudie, getuige de hoeveelheid genoemde publicaties (Van Ginneken 1913: 208 e.v.). Met een lexicale vergelijking tussen Negerhollands en het Afrikaans toont hij dat beide talen uit de zeventiende-eeuwse volks- en zeemans-taal, maar niet uit hetzelfde dialect afkomstig zijn. Ook Kloeke (1927: 132, 134) legt een band tussen zeventiende-eeuwse Nederlandse dialecten en de creooltalen zoals die door D.C. Hesseling beschreven zijn. Hij stelt juist klankverschijnselen centraal die verdwenen zijn in het hedendaagse Europese Nederlands, maar overzee nog bestaan (Kloeke 1950).

Alleen door bestudering van historische bronnen ten behoeve van taalgeschiedenis en -beleid is te zien waarom het Nederlands zich met name in Suriname en Zuid-Afrika heeft kunnen handhaven in een eigen of juist gecreoliseerde vorm,

¹ Graag bedank ik Pieter Muysken voor zijn opmerkingen ten behoeve van dit artikel en desbetreffend onderzoek.

terwijl het elders, ondanks een veelbelovende basis, bijvoorbeeld op Formosa (Groeneboer 1994) of in Indonesië (De Vries e.a. 1993: 259-266) verdween.

Voorafgegaan door het vroeg twintigste-eeuwse veldwerk van De Josselin de Jong en Nelson, ging vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw opname-apparatuur een rol spelen. Van de aan het Nederlands gerelateerde creooltalen Skepi (Ian Robertson), Berbice Dutch (Silvia Kouwenberg) en Negerhollands (Gilbert Sprauve, Robin Sabino) werden de laatste herinneraars en sprekers geïnterviewd.

Niet alleen de variëteiten met een zeventiende-eeuwse herkomst krijgen de aandacht, ook de gesproken taal van de Amerikaanse nazaten van negentiende-eeuwse Nederlandse emigranten (Pella Dutch, Van Marle en Smits) en die van de Nederlandse emigranten die halverwege de twintigste eeuw naar Australië vertrokken, worden bestudeerd (De Bot & Clyne 1994, De Vries e.a. 1993).

In dit artikel zal ik drie werkwijzen van onderzoek toepassen op het Nederlands dat tussen 1672 en de tweede helft van de achttiende eeuw op het Deense Caribische eiland St. Thomas is gesproken. Ik blijf dan ook bij mijn leest, aangezien de studie naar het vroege Negerhollands niet gedaan kan worden zonder inzicht in de taal die door de eerste kolonisten gesproken werd.

2. Nederlands op St. Thomas: brieven en demografie

Soms zijn het toevallige berichtjes die een mooi inzicht geven in een belangrijke gebeurtenis. Zo werd onlangs de site www.gekaaptebrieven.nl gelanceerd. Onder nummer 2008² vinden we een kort, maar interessant Nederlandstalig briefje dat de Nederlander Arendt Heinderijcksz op 26 februari 1672 vanaf zijn schip De Gauden Cron op de rede van St. Eustatius schrijft aan zijn Deense ‘Gunstiger’ Jens Juel, de toekomstige directeur van de Deense Westindische Compagnie (Westergaard 1917: 19):

e(nde) hier js hoopen folck die naer ferro voorlangen om mede te volgen nar sint tomes

Het tragische van dit briefje is, dat Heinderijcksz, toen hij niets hoorde van Juel over de komst van het andere schip van de koloniseringsvloot, de *Ferö*, besloot terug te keren naar Kopenhagen, de kolonisten in St. Eustatius achterlatend. Op dezelfde dag vertrok de aanstaande gouverneur Iversen met Deense kolonisten, vanuit Bergen naar St. Thomas. Hij had er vanaf 20 november oponthoud gehad vanwege een lek in zijn schip *Ferö* (Westergaard 1917: 22).

Het duurde tot 1672 voordat de eerste serieuze poging tot koloniseren plaatsheeft en dit briefje heeft er direct mee te maken. In de eerste bewonerslijst van St. Thomas, staan diverse Nederlandse achternamen (Knox 1852: 247, Hesseling 1905: 13), die soms duidelijk op een geografische herkomst wijzen. De achternaam Van

² Signatuur: nl-hana_hca30-226.1_4_2_0073.

Campenhout is tegenwoordig typisch Vlaams-Brabants, terwijl deze in Nederland nauwelijks voorkomt.³

Hesseling (1905: 14) laat met behulp van twee voorbeeldteksten zien dat de overheid in deze eerste jaren Nederlandstalige stukken schrijft. Dat dit niet heel toevallig is, blijkt wel uit het volgende. De schrijver Gouverneur Milan was geboren in het Platduitstalige Glückstadt (Holstein), begon zijn carrière in het Spaanse leger te Brussel en was in 1667 als handelaar werkzaam in Amsterdam. Door de Deense overheid werd hij tot gouverneur van St. Thomas gekozen vanwege zijn talenkennis. Poul Olsen, archivaris van het Deense Rijksarchief te Kopenhagen, verzekerde mij dat tot in de eerste helft van de achttiende eeuw alleen het contact tussen de lokale Deense overheid, de gouverneur en de Deense Westindische Compagnie in het Deens was. Pas vanaf de tweede helft van de achttiende eeuws verdringt het Deens het Nederlands als lokale overheidstaal.

Aan het eind van de zeventiende eeuw werden op St. Thomas verschillende volkstellingen gehouden. De eerste die ik onder ogen kreeg, die van februari 1691, bleek een schat aan informatie op te leveren voor de studie van het koloniaal Nederlands, alleen al omdat deze lijst in het Nederlands opgesteld was.⁴ Over de samenleving staat er het volgende: op 127 kavels woonden in totaal 116 Europeanen, 271 Caribische Europeanen, twee vrijgemaakte slaven, vijf indiaanse slaven en 554 Afrikaanse slaven in allerlei leeftijden. Maar liefst 49% van de Europeanen bevolking heeft een Nederlandse achtergrond.

Deze achtergrond is op twee manieren vast te stellen. Allereerst zijn in de volkstelling de plaatsen van herkomst van de Europese bewoners opgetekend en zo weten we dat velen uit Nederlandstalige plaatsen afkomstig zijn. Zo'n 77 volwassenen en 195 kinderen zijn echter in het Caribisch gebied geboren en dus heb ik de geografische herkomst van hun achternamen proberen te achterhalen.⁵

Dat er in het overgeleverde Negerhollands meerdere woorden en klankverschijnselen duidelijk te herleiden zijn op het Westvlaamse/Zeeuwse dialectgebied, is bekend (o.a. Hesseling 1905, Van Ginneken 1913, Van Rossem 2000) en dus is deze recente bestudering van geboorteplaatsen en achternamen hier een interessante aanvulling op. Nader onderzoek waarin ook aandacht zal zijn voor de meertalige gezinnen en de migratie binnen het Caribisch gebied volgt binnenkort. Overigens ben ik in geen van de bovengenoemde Maagdeneilandse teksten dialectwoorden tegengekomen die als sjibbolet golden voor de Zuidwestnederlandse invloed.

³ Naamkundigen Rob Rentenaar en Ann Marynissen verzekerden mij dat de hedendaagse verspreiding van familienamen zeker iets kan zeggen over de verspreiding ervan in de zeventiende eeuw.

⁴ Graag dank ik Svend Holsoe hartelijk voor de scan van dit handschrift.

⁵ Op dit moment bestaan er diverse websites die hulp bieden bij het vinden van personen en familienamen. Niet alleen bestaat er een achternamenbank van Nederland, ook heb ik er die van België, het Verenigd Koninkrijk, de US Virgin Islands en Denemarken gebruikt. Voor het achterhalen van Zeeuwen bestaat de site www.Zeeuwegezocht.nl en alle gegevens over de Atlantische slavenhandel, de inktzwarte bladzijde uit onze geschiedenis, zijn te vinden op www.slavevoyages.org.

De Maagdeneilandse situatie lijkt bijzonder op die van het Nederlands in Nieuw Nederland, de Nederlandse kolonie in het oosten van de huidige Verenigde Staten. Net als in Amerika lijkt het erop dat ook niet-Nederlandse kolonisten via Nederland naar de kolonie reisden, waren er huwelijken tussen Nederlanders en niet-Nederlanders en was het Nederlands de taal van bestuur en kerk (Van der Sijs 2009: 26-27). Ook op St. Thomas gaat het om een klein gebied waarbinnen de Nederlanders, van wie velen waren opgegroeid in het Caribisch gebied, weliswaar niet in de meerderheid waren, maar wel het grootste contingent Europeanen vormden. Toch werd niet een Nederlands dialect, min of meer meegereisd met Zuidwestnederlandse kolonisten, de dominante taal. In plaats daarvan lijkt het erop alsof er juist een Bovenwindse variëteit van het Nederlands ontstond uit het intensieve contact tussen een dominante groep Nederlanders en de sprekers van andere Europese talen.

3. Negerhollands naast het Nederlands: metalinguïstisch commentaar in zendingsgeschiedenis

Terwijl het Nederlands op St. Thomas een eigen rol kreeg, ontstond op dit eiland naast het Nederlands een creooltaal die onderzoekers vanaf de negentiende eeuw het *Negerhollands* noemen, maar die door de sprekers ervan in de achttiende eeuw *Creol Taal* en in de twintigste eeuw *How Creol* ('oude creooltaal') heet. Deze taal is herkenbaar als Nederlandse creooltaal door een enorm aantal Nederlandse stammen in het lexicon. De grammatica wijkt echter af van de Nederlandse door verschillende typisch creoolse kenmerken die hierna nog beknopt aan de orde komen. Het lijkt vanzelfsprekend dat het Bovenwinds Nederlands dat in paragraaf 2 wordt bedoeld, aan de basis van deze creooltaal moet hebben gelegen. Aangezien een spreektaalvariant van Nederlands van St. Thomas niet is overgeleverd, gebruik ik het Negerhollands als een ingang tot verder onderzoek ernaar.

Volgens Sabino (2012) ontstonden er maar liefst drie variëteiten van deze creooltaal: (1) het Negerhollands,⁶ de taal van de Afrikaans-Caribische bevolking van de Deense Antillen, waarin Afrikaanse elementen duidelijk te herkennen zijn, en die tot in de twintigste eeuw gebruikt is; (2) het Hochkreol, de taal van de Europees-Caribische bevolking van de Deense Antillen, waarin de taal meer doet denken aan het Nederlands, maar dan met typisch creoolse kenmerken; (3) de, volgens Sabino, enigszins aangepaste creooltaal die door de zendelingen van de Moravische Broedergemeente gebruikt werd in vertalingen van teksten die zij in hun samenkomsten gebruikten.

⁶ Sabino's gebruik van *Negerhollands* voor slechts de meest basilectale variëteit vind ik vanwege de publicaties van Hesseling, Van Ginneken en De Josselin de Jong onhandig. Ik gebruik de naam voor alle variëteiten.

Helaas bestaat er geen achttiende-eeuws materiaal van de basilectale variëteit. Daarom zullen we, ondanks de kritiek van Sabino (2012: 202) over het enigszins artificiële karakter ervan, toch proberen om met het zendelingenmateriaal uit ons Corpus Negerhollands⁷ het oorspronkelijke Negerhollands te reconstrueren.

Bij het beoordelen van de creooltaal die de zendelingen in woord en schrift gebruiken om de slaven te evangeliseren, komt koloniaal Nederlands om de hoek kijken. De zending C.G.A. Oldendorp schreef in 1770 een uitgebreide geschiedenis van de Moravische Broedergemeente waarin hij regelmatig het taalgebruik van zendelingen en slaven aan de orde laat komen. Hieronder volgt een beknopt overzicht.

De Duitse handwerkslieden die zeer gemotiveerd waren het geloof te verkondigen, leerden pas in hun centrum in het Duitse Herrnhut lezen en schrijven. Toen in 1732 de eerste twee zendelingen naar St. Thomas vertrokken, spraken zij slechts Duits en gebroken Nederlands (Oldendorp 1987: 275). Dat het Nederlands de omgangstaal was op St. Thomas, was bekend en dus gebruikten ze in deze periode als contacttaal het weinige Nederlands dat ze beheersten.

In februari 1736 kwam de zending Friedrich Martin naar St. Thomas. Al tijdens zijn eerste bijeenkomst gebruikte hij een Nederlandstalige bijbel die voor hem was achtergelaten. Hij kon geen andere taal met de slaven spreken dan het weinige Nederlands dat hij tijdens de overtocht (van ongeveer twee maanden) geleerd had, maar de slaven verstonden het grootste gedeelte van wat hij vertelde (Oldendorp 1987: 308).

Op 24 juni 1736 schreef hij aan Joh. Decknadel, een collega in Amsterdam, dat hij het vervelend vindt dat hij geen ABC-boekje heeft meegenomen naar St. Thomas en vraagt om er ettelijke van aan hem toe te sturen. Er zijn namelijk al twee slaven die met het Evangelie van Matteüs leren spellen en beginnen met het leren lezen. Oldendorp schreef later dat Friedrich Martin voor zijn onderwijs 'eines holländischen Lesesbüchleins' gebruikte om enkele slaven het Nederlands te leren lezen en later ook te leren schrijven. Welk boekje dat geweest zou kunnen zijn, is mij niet bekend, maar voorzichtig stel ik dat het Sewels *Nederduytsche Spraakkunst* (1708) is geweest.⁸

In datzelfde jaar gebruikte de bekende bisschop van de Broedergemeente August Gotlieb Spangenberg, tijdens zijn bezoek aan de Deense Antillen het creools bij zijn werk (Oldendorp 1987: 322). Twee weken na Spangenbergs vertrek, noteerde Friedrich Martin dat het volgens de kolonist Carstens te moeilijk om het Nieuwe Testament naar de creooltaal te vertalen was, omdat deze uit te veel talen zou bestaan (van Rossem & Van der Voort 1996: 26). Dit is de eerste aanwijzing dat er een creooltaal op St. Thomas bestaat. Carstens was overigens geen lid van de Broedergemeente. Sterker nog, hij hielp de eerste zendelingen graag, maar ergerde zich soms wel aan hun zendingsdrang (Oldendorp 1987: 285).

⁷ Het Corpus Negerhollands is een database waarin ongeveer 3500 pagina's van vooral achttiende-eeuws Negerhollands is opgeslagen (Van Rossem, in druk).

⁸ Jan Noordegraaf en Geert Dibbets stellen voor dit werk voorzichtig te noemen als mogelijkheid.

Dat de zendelingen hun slaven de mogelijkheid geven om te leren lezen en schrijven, blijkt uit de 150, vaak religieus getinte, slavenbrieven uit de achttiende eeuw, die bewaard zijn gebleven. De slaven lijken hierin in volzinnen de schrijftaal te willen volgen die onder Europeanen gebruikelijk was.

Als op 21 en 24 januari 1738 Pitrus zijn brief schrijft, gebruikt hij de taal die hij van Martin heeft geleerd (Van Rossem & Van der Voort 1996: 75-76).

an de Lifde broeders Maertijn De *gemijnte* en alle de broeders en *diensdag* avondt de vir broeders en de Susters en de oud man Saca *ons* hebt samen met maerkanner neder geval op de kneij om *bed an* De heere en lof de heere en *vriedag* avondt *ons* hebt an de heere wederan *Gebed* en *ons* hebt met maerkanner *GeEten* en *ons* hebt De heere *gedaanckt* Jck hebt mijn broeder *gevrug* hoe staet met sijn hert *hem* seg ben sijn hert noe wel van de heere sijn woordt Jck hebt andrijs *gevrug* hoe ben sijn hert *ben* Seg ben Sijn hert blie – Schep van De Lif des heer Maar sijn vrou kan sijn hert soo boos maken daarom *hem* ben ongesaem Joannis seg *hem* hebt soo wel gevon – en sijn hert maer niet veel
Pitrus

In dit Maagdeneilandse Nederlands van een beginnend schrijver, vinden we enkele opvallende woorden: *gemijnte* en *diensdag* die Duits aandoen, *vriedag* met een Zeeuwse verandering van de ij-klank. Weer andere woorden doen zeer creools aan: de voornaamwoorden *hem* en *ons* in subjectspositie, bijvoorbeeld. Ook zien we onhelderheid over werkwoordsvervoeging: *gebed* ‘gebeden’, *geEten* ‘gegeten’, *gevrug* ‘gevraagd’ lijken op de respectievelijke Negerhollandse vormen *ka bed*, *ka jeet* en *ka vrag*, met *ka* als voltooidetijdsmarkeerder Het scheidbaar samengesteld werkwoord *bed aan* ‘aanbidden’ doet denken aan het Negerhollands waar in zo’n situatie het voorzetsel altijd na de stam komt (zie ook Stein 1985: 441 e.v.).

Stein (1985) beschrijft dat de slaven jarenlang heel graag Nederlands wilden schrijven, terwijl de geestelijk leider van de Broedergemeente, Graaf Von Zinzendorf er na zijn bezoek aan de Deense Antillen, in 1739, juist voor koos om de creooltaal te gebruiken. Bij zijn vertrek wordt er een publieke bijeenkomst met zeker 300 Afrikaans-Caribische volgelingen gehouden (Oldendorp 1987: 360). Deze begint met een door de graaf gecomponeerd creools lied en wordt vervolgd met een Nederlandstalige voordracht. Deze wordt later door de slaaf Mingo naar het creools vertaald en zal in 1742 als eerste Negerhollandse tekst worden gedrukt. Hieronder geef ik de eerste zin ervan als voorbeeld.

Mi	a	kom	deze	ver	pad,	vor	kik	yoe,	en	bin	bly
1SG	PST	kom	deze	ver	weg	om te	zien	2SG	en	ben	blij
vor	kik	een	begin,	dat	mi	a	wens	over	ses	jaar	di
om te	zien	een	begin	dat	1SG	PST	wen	over	zes	jaar	die
tit	die	mi	a	Stier	eerste	van	mi	broeders	voor	leer	yoe -Li.
tijd	die	1SG	PST	stuur	eerste	van	mijn	broeders	om te	leer	2PL

In dit fragment zijn allerlei creoolse kenmerken te zien: vervoeging met behulp van tijdspartikels voor de werkwoordstam (*a* voor verleden tijd), het gebruik van een universeel voorzetsel *voor* in de betekenis ‘om te’, voornaamwoorden die in alle posities dezelfde vorm hebben (*mi* in subjectpositie) en een strikte SVO-volgorde.

Als Oldendorp in ongeveer 1770 zijn missiegeschiedenis afrondt, geeft hij ook een omvangrijke beschrijving van de creooltaal in relatie met het Nederlands.

Man sollte aber glauben, wer *Holländisch* könnte, verstände deswegen auch *Criolisch* oder wäre doch im Stande, es bald zu fassen, weil es von jener Sprache so viele Wörter hat. Allein viele Beispiele, die ich teils gehört, teils selber gesehen habe, beweisen das Gegenteil. Einige haben es selber gesagt, und ich habe es auch bei ihnen bemerkt, daß ihnen ihr *Holländisch* zur Erlernung des *Criolischen* mehr hinderlich als förderlich war. (Stein, jaartal onbekend: 809)

Het is helder: wanneer je het creools wil kunnen begrijpen, helpt de kennis van Nederlandse woorden, maar als je het creools wil beheersen, kom je in de verleiding ook de Nederlandse grammatica en flexie te gebruiken. In dat geval begrijpen de sprekers van het creools je niet. De sprekers van het Hochkreol, Sabino's tweede variëteit, is volgens Oldendorp sierlijker, onder meer door Nederlandse woorden en constructies. Het creools leer je echter het best van de Caribisch-Afrikaanse bevolking en om hen te begrijpen heb je een tolk nodig. Het koloniale Nederlands is zijn rol als zendingstaal verloren.

4. De juiste taal voor de doelgroep: tekstvergelijking

De laatste werkwijze die ik gebruik om het koloniale Nederlands beter te leren kennen is tekstvergelijking. Het Negerhollands heeft het Nederlands verdrongen, maar ten behoeve van de evangelisering was de creooltaal blijkbaar niet rijk genoeg. Ontlening vanuit het Nederlands of Duits bleef dus noodzakelijk, nu met name in de omvangrijke bijbelvertalingen.

Uit Oldendorp (1987: 540) blijkt dat de belangrijkste vertaler, Johann Böhner, al in 1761 zijn eerste vertaling afrondde. In 1785 had hij onder andere twee Evangelieharmonieën en het Oude Testament naar het Negerhollands vertaald. In zijn brieven en in de inleiding op een van de Evangelieharmonieën (Van Rossem, in druk) blijkt dat hij zich pas na twintig jaar (taal)contact met slaven aan het vertalen waagt. Bij het kiezen van de juiste woorden wikt en weegt hij enorm. Woorden waarvan hij geen Negerhollands equivalent heeft, neemt hij uit het hem bekende Nederlands of Duits, maar dan zodanig dat uit de context blijkt wat er bedoeld is.

Oldendorp adviseert hetzelfde en daarbij maakt hij de opmerking dat opname vanuit het Nederlands het meest natuurlijk is. Hij drukt de lezers op het hart dat

goede kennis van het Nederlands nodig is vanwege schijnbare overeenkomsten tussen het Nederlands en het Duits en ook dient men spaarzaam te zijn met onbekende woorden om niet onbegrijpelijk te worden voor de Maagdeneilanders.

Uit de vier Evangelieharmonieën in ons corpus blijkt dat de vertalers regelmatig andere keuzes maken die waarschijnlijk te maken hebben met hun publiek. Twee voorbeelden:⁹

VOOR 1780

En die a gebuir na die Tid dat <ee*n* oder of gebot> Placat a loop iit van die Kayser Augustus, dat allmal *Werld* <die geheele romanisch Riek.> a sall word *getaxeert*. En deese *Taxeering* (of op *skrijf*ten*) a wees die aller eerste, en a geskied na die Tid toen Cyrenius a wees Gouverneur na Syrien. En Idereen a loop, *vor lat taxeer em*, elk een na si Stadt. (van waar si afkomst a wees).

ONGEVEER 1780

En die a gebier na die Tid, dat *een Order a kom ut* van die Keiser Augustus, dat allmaal *Werlt* <die geheele Romisch Rik.> a sal <word> *op\geskreven* (*vor Gie Skatt*). En deese *op skriev* a wees die eerste, en a geskied na die Tit, toen Cyrenius a wees Gouverneur na Syrien. En allmaal Volk a loop *vor latstaan skriv sender na Skatt*, elk een na si Stadt.¹⁰

Ook voor lezers die nog nooit Negerhollands hebben gelezen, is hier duidelijk dat de vertaler moeite doet om moeilijke termen te verklaren of deze door begrijpelijke Nederlandse synoniemen vervangen. Meer over tekstvergelijking en annotatie in Negerhollandse teksten geef ik in Van Rossem (in druk).

Het Nederlands is reeds verdwenen, maar aan het eind van de achttiende eeuw kondigt zich ook het eind van het Negerhollands aan als vele bewoners van St. Eustatius zich op St. Thomas vestigen (Menkman 1942: 172). Zij brachten het Engels mee dat ook op St. Thomas steeds populairder werd door de intensievere contacten met de Verenigde Staten. Het duurt dan echter nog tweehonderd jaar voordat het Negerhollands werkelijk uitsterft.

5. Besluit

Een levend overzees Nederlands wordt nog gesproken in bijvoorbeeld Suriname en kan bestudeerd worden als elke andere levende taal. Werkwijzen van onderzoek voor de heterolectale dialecten die verdwenen zijn, hebben echter vooral betrekking op het zo uitvoerig mogelijk bestuderen van historisch geschreven materiaal.

Met name metalinguïstisch commentaar dat soms expliciet, maar vaak ook tussen neus en lippen door in brieven en verslagen gegeven wordt, geeft een mooi inzicht in de oudere taalfasen van het koloniaal Nederlands en, zie Kloeke (1923:

⁹ Invoegingen van de vertaler staan tussen spitse haken en opvallende woorden zijn cursief afgedrukt.

¹⁰ Meer voorbeelden zijn te vinden in deel II van Van Rossem & Van der Voort (1996).

87 e.v., 110 e.v.) en Van Ginneken (1913: 239, 242), in het Nederlands dat in de zeventiende eeuw gesproken werd.

Via allerlei websites is de digitale toegang tot archieven, brievenbestanden, taalcorpora en namenbestanden van over de hele wereld, de afgelopen jaren enorm vergroot. Archiefstukken zijn online in te zien of in ieder geval makkelijk te bestellen. Initiatieven zoals Brieven als Buit (Universiteit Leiden, zie Van der Wals bijdrage aan dit boek) en Gekaapte Brieven (Meertens Instituut) bieden het primaire materiaal op elk beeldscherm aan. Het *Brieven-als-Buit*-team heeft er zo voor gezorgd dat het oudste Skepi-zinnetje (uit 1780) onlangs werd ontdekt. Ook informatie over individuele sprekers zorgt voor interessante inzichten in die taal zelf, zoals Noordegraaf (2010) laat zien met zijn studie naar het Leeg Duits.

Het voert te ver om hier alle variëteiten en snippers van koloniaal Nederlands te presenteren. Min of meer recente ingangen voor verdere studie zijn De Vries e.a. (1993), De Bonth (1997), maar vooral *Wereldnederlands* (Van der Sijs 2005).

Literatuur

- Bonth, R.J.G. de (1997). 'Externe taalgeschiedenis (ca. 1650-1800)'. In: M.C. van den Toorn e.a. (red.) *Geschiedenis van de Nederlandse Taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Sectie 6.1, 361-377.
- Bot, Kees de & Michael Clyne (1994). 'A 16-year longitudinal study of language attrition in Dutch immigrants in Australia'. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 15.1, 17-28.
- Ginneken, Jac. van (1913). *Handboek der Nederlandsche taal*. Deel I. *De sociologische structuur der Nederlandsche taal I*. Nijmegen: L.C.G. Malmberg.
- Groeneboer, Kees (1994). 'Het Nederlands op Formosa ten tijde van de Verenigde Oost-Indische Compagnie'. *Ons Erfdeel* 37.3, 373-380.
- Hesseling, D.C. (1905). *Het Negerhollands der Deense Antillen*. Leiden: A.W. Sijthoff.
- Josselin de Jong, J.P.B. de (1926). *Het huidige Negerhollandsch (teksten en woordenlijst)*. Verhandelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, Nieuwe Reeks, Deel 26, no. 1.
- Kloeke, G.G. (1927). *De Hollandsche expansie in de zestiende en zeventiende eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche dialecten*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Kloeke, G.G. (1950). *Herkomst en groei van het Afrikaans*. Leiden: Universitaire Pers Leiden.
- Knox, J.P. (1852). *A historical account of St. Thomas, W.I., with its rise and progress in commerce; missions and churches; climate and its adaption to invalids; geological structure; natural history, and botany; and incidental notices of St. Croix and St. Johns; slave insurrections in these islands; emancipation and present condition of laboring classes*. New York: Charles Scribner.

- Menkman, W.R. (1942). *De Nederlanders in het Caraïbisch zeegebied waarin vervat de geschiedenis der Nederlandsche Antillen*. Amsterdam: P.N. van Kampen & zoon.
- Noordegraaf, Jan (2010). 'Waar komt Leeg Duits vandaan?' *Trefwoord* (juni), 1-10.
- Oldendorp, C.G.A. (1987). *History of the mission of the Evangelical Brethren on the Caribbean Islands of St. Thomas, St. Croix, and St. John*, edited by Johann Jakob Bossard, English Edition and Translation by Arnold R. Highfield and Vladimir Barac. Ann Arbor: Karoma Publishers.
- Rossem, Cefas van (2000). 'Het Negerhollands, Negerzeeuws, Negervlaams'. In: J.B. Berns & J. van Marle (red.). *Overzees Nederlands, Lezingen gehouden op het symposium van de afdeling Dialectologie van het P.J. Meertens-Instituut op vrijdag 26 november 1993*. Amsterdam: Meertens Instituut, 40-62.
- Rossem, Cefas van (in druk). 'Using a digital corpus for the study of the earliest stages of Negerhollands'. In: A. Alexander-Bakkerus & O. Zwartjes (red.). *Historical documentation and reconstruction of American languages*. Bremen: Akademie Verlag.
- Rossem, Cefas van & Hein van der Voort (1996). *Die Creol Taal, 250 years of Negerhollands Texts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sabino, Robin (2012). *Language contact in the Danish West Indies: Giving Jack His Jacket*. Leiden / Boston: Brill.
- Sijs, Nicoline van der (red.) (2005). *Wereldnederlands. Oude en jonge variëteiten van het Nederlands*. Den Haag: Sdu.
- Stein, Peter (1985). 'Die Anfänge der Verschriftung einer Kreolsprache: das Negerhollands im 18. Jahrhundert'. In: P. Sture Ureland (red.). *Entstehung von Sprachen und Völkern: Glotto- und ethonogenetische Aspekte europäischer Sprachen; Akten des 6. Symposions über Sprachkontakt in Europa, Mannheim 1984*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 437-457.
- Stein, Peter (z.j.). 'Vergelijking van de drie varianten van C.G.A. Oldendorp', *Historie der caribischen Inseln Sanct Thomas, Sanct Crux und Sanct Jan: insbesondere der dasigen Neger und der Mission der evangelischen Brüder unter denselben (1770, 1777, 1987)*. Niet gepubliceerd.
- Vries, Jan W. de; Roland Willemyns & Peter Burger (1993). *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*. Amsterdam: Prometheus, 254-291.
- Westergaard, Waldemar (1917). *The Danish Westindies under company rule (1671-1754) with a supplementary chapter, 1755-1917*. New York: The Macmillan Company.